

Ὁ Θεολόγος καθηγητής, διδάσκοντας τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά Σχολεῖα *

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Κύριε Πρόεδρε τῆς Συνεδρίας, ἐλλογιμώτατε Πρόεδρε τῆς ΠΕΘ, ἀγαπητοί Πατέρες, ἐλλογιμώτατοι κ. Καθηγητές, ἀγαπητοί Σύεδροι.

Εὐχαριστῶ γιά τήν πρόσκληση νά συμμετάσχω στό Συνέδριό σας ὡς εἰσηγητής καί σᾶς συγχαίρω γιά τήν ὅλη προσφορά σας στήν Ἐκκλησία καί στήν Παιδεία. Τό θέμα τό ὁποῖο θά σᾶς παρουσιάσω, σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου, εἶναι: «Ὁ Θεολόγος καθηγητής, διδάσκοντας τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά Σχολεῖα».

Ἀπό τό ἔτος 2016 καί μετά ἔγινε μεγάλη συζήτηση γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά Σχολεῖα, πῶς θά εἶναι ἡ διάταξη τοῦ μαθήματος καί ποιό θά εἶναι τό περιεχόμενό του. Ὑπῆρξαν ἰσχυρές διστάμενες ἀπόψεις καί στήν συζήτηση συμμετεῖχα καί ἐγώ μέ θεσμικό ρόλο, δηλαδή μέ εἰσήγηση, στήν κοινή σύσκεψη τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καί τῶν καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, τόν Ἰανουάριο τοῦ 2016, καί μέ εἰσήγηση στήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόν Μάρτιο τοῦ 2016, καί τελικά τό θέμα λύθηκε ἀπό τίς ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καί πρέπει νά γραφοῦν βιβλία σύμφωνα μέ τήν σωστή κατεύθυνση. Ἄλλωστε, πρὸς τόν σκοπό αὐτόν κινηθήκαμε τόσο ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅσο καί ἡ Πανελλήνια Ἑνωση Θεολόγων (ΠΕΘ).

Τό πρόβλημα, ὅμως, παραμένει τό ποιός θά εἶναι ὁ Θεολόγος καθηγητής πού θά διδάξῃ τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά Σχολεῖα, ποιά θά εἶναι ἡ συγκρότησή του, καί μέ ποιές δυνατότητες θά ἀνταποκρίνεται τόσο στίς δυνατότητες τῆς ἐποχῆς μας, ὅσο καί στίς ἀναζητήσεις τῶν μαθητῶν, πού ζοῦν σέ ἓνα ἰδιαίτερο πολιτιστικό περιβάλλον τό ὁποῖο ἐπηρεάζεται ἀπό τά θρησκευτικά, πολιτιστικά, φιλοσοφικά, ὑπαρξιακά καί κοινωνικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς μας.

Πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή θά κινηθῇ ἡ εἰσήγησή μου, γιατί θέλω νά δείξω τό πῶς ὁ Θεολόγος καθηγητής θά διδάξῃ στούς μαθητές τήν ἐκκλησιαστική γνώση καί πῶς θά ἀντιμετωπίσῃ τά θρησκευτικά καί πολιτιστικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ, ἄλλωστε, εἴμαστε μέρος τοῦ δυτικοῦ κόσμου καί ἐπηρεαζόμαστε ἀπό τήν νοοτροπία του.

* Εἰσήγηση στό ΣΤ' Διεθνές Θεολογικό Συνέδριο τῆς Πανελληνίου Ἑνώσεως Θεολόγων (ΠΕΘ), στήν Ἑταιρεία τῶν φίλων τοῦ Λαοῦ, Ἀθήνα τήν 18-9-2026

Θά χωρίσω τήν εισήγησή μου σέ δύο ένότητες, πρῶτον ἡ γνώση καί ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, καί δεύτερον, ἡ κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στόν δυτικό κόσμο στήν ἐποχή μας.

1. Ἡ γνώση καί διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς

Ὁ θεολόγος καθηγητής ὀφείλει νά διδάξη στά παιδιά τίς ἐκκλησιαστικές παραδόσεις, στίς ὁποῖες ἔχουν γεννηθῇ καί ἀναπτυχθῇ, ὅπως αὐτές ἐκφράζονται στά ἥθη καί τά ἔθιμα, καί ὅπως καθορίζονται ἀπό τίς ἐορτές τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ζωῆς. Εἶναι δεδομένο ὅτι ὁ θεολόγος θά κληθῇ νά διδάξη στούς μαθητές τήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη, τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία καί τήν λατρεία, τίς διάφορες Θρησκείες καί φυσικά τήν ἠθική τοῦ θρησκευτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ βιώματος.

Νομίζω ὅτι, μεταξύ τῶν ἄλλων, στόν τομέα αὐτόν ὁ θεολόγος καθηγητής πρέπει ἀπό τίς σπουδές του καί τίς ἐμπειρίες του νά ἐστίαση σέ τρεῖς κατευθύνσεις.

Ἡ πρώτη εἶναι τό πέρασμα ἀπό «τό ὄν», στόν «ὄντα». Ἡ διαφορὰ εἶναι σημαντικήτατη.

«Τό ὄν» εἶναι ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας ἀπό τούς προσωκρατικούς φιλοσόφους, τούς ἀττικούς φιλοσόφους, τούς λεγόμενους μεταφυσικούς καί τούς νεώτερους φιλοσόφους.

Τό ὄν εἶναι οὐδέτερο καί δηλώνει αὐτό πού ὑπάρχει, τήν ὕπαρξη, τήν ἀνώτερη δύναμη πού διευθύνει τόν κόσμο, καί τό ἀνθρώπινο ὄν. Ὁ Παρμενίδης καί ὁ Ἡράκλειτος μιλοῦσαν γιά τό ὄν καί ὁ καθένας τό συνέδεε μέ διαφορετικό τρόπο, ἥτοι ὁ Παρμενίδης θεωροῦσε ὅτι τό ὄν εἶναι ἀκίνητο, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειτος θεωροῦσε ὅτι κινεῖται. Ἀργότερα ὁ Πλάτων καί ὁ Ἀριστοτέλης ὁμιλοῦσαν γιά τό ὄν καί τά ὄντα, ὁ μὲν πρῶτος μέσα ἀπό τόν «ἐξεμπλαρισμό», δηλαδή τόν κόσμο τῶν ἰδεῶν, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης μέσα ἀπό τόν «ὕλικομορφισμό», δηλαδή τήν ὕλη, τήν ἐνέργεια, τήν μορφή, τήν ἐντελέχεια. Ἀπό ἐκεῖ προέρχεται ἡ φιλοσοφική ὄντολογία. Οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Χάιντεγκερ, ὁμιλοῦσαν γιά τό «εἶναι» καί τό «παρεῖναι».

Ὁ ὄν εἶναι μετοχή ἀρσενικοῦ γένους πού δηλώνει αὐτόν πού εἶναι, πού ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ Του, πού ἀποκαλύφθηκε στούς Πατριάρχες, τούς Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόν Μωϋσῆ. Στόν τελευταῖο, ὁ ὁποῖος τόν ρώτησε τό ὄνομά του, εἶπε ὅτι εἶναι ὁ ὄν (Ἐξ. 3, 14). Αὐτή τήν λέξη ὁ ὄν, τήν τοποθετεῖ ὁ ἀγιογράφος σέ κάθε ἱερὰ εἰκόνα μέσα στό φωτοστέφανο τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπομένως, ἀπό τό ὄν τῆς φιλοσοφίας, ὡς μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὄντων, ἀπροσώπως, περάσαμε στόν ὄντα, πού εἶναι πρόσωπο, ἀποκαλύπτεται στούς ἀγίους καί τούς

κατευθύνει στην ζωή τους. Αυτό δείχνει την διαφορά μεταξύ φιλοσοφίας και θρησκευμάτων, μέ την θεολογία των Προφητών, των Αποστόλων και των Αγίων.

Ἡ δεύτερη κατεύθυνση εἶναι τό πέρασμα ἀπό τόν **Γιαχβέ-«τόν Κύριο τῆς Δόξης» στόν ἐνανθρωπήσαντα Χριστό**. Αυτό δείχνει τήν ἐνότητα καί τήν διαφορά μεταξύ Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης.

Στήν Παλαιά Διαθήκη οἱ Πατριάρχες καί οἱ Προφῆτες εἶχαν ἀποκάλυψη τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, πού ἐμφανίζόταν μέσα στό Φῶς.

Ὅμως, ἡ διαφορά εἶναι οὐσιαστική, ἀφοῦ ὁ Κύριος τῆς Δόξης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν ἄσαρκος, ἐνῶ ὁ Κύριος τῆς Δόξης στήν Καινή Διαθήκη εἶναι σαρκοκωμένος. Εἶναι αὐτό πού ἔγραφε ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός στό ἀναστάσιμο τροπάριο τοῦ βαρέος ἤχου «πρότερον μέν ἄσαρκον ὡς Λόγον, ὕστερον δέ δι' ἡμᾶς σαρκοκωμένον».

Ὅλοι οἱ Ἀποστολικοί Πατέρες καί οἱ μετέπειτα Πατέρες, ὅπως ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ἀντιμετώπισαν τήν αἵρεση τοῦ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι ὁ Λόγος εἶναι κτίσμα, ξεκινώντας ἀπό ἀριστοτελικές κατηγορίες σκέψεως, μέσα ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ στους Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς Κυρίου τῆς Δόξης, ἀσάρκως, καί στους Ἀποστόλους καί τούς ἁγίους τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς σαρκοκωμένου Λόγου.

Ἄν δέν δοῦμε τήν ἐνότητα τῆς Ἀγίας Γραφῆς μέσα ἀπό αὐτήν τήν διαφορά, τότε τήν ἐρμηνεύουμε μέ αἰρετικό τρόπο. Ἔτσι, οἱ λεγόμενες «Ἀβραμικές Θρησκείες» δέν ἔχουν νόημα, ὅταν ἡ ἐμφάνιση τοῦ Κυρίου τῆς Δόξης συνεχίζεται μέ τήν ἐνανθρώπησή Του. Μέ τόν τρόπο αὐτόν διδάσκουμε τήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη στους μαθητές.

Ἡ τρίτη κατεύθυνση εἶναι τό πέρασμα ἀπό τήν **Θρησκεία στήν Ἐκκλησία**, ἀφοῦ ἄλλο εἶναι ἡ Θρησκεία καί ἄλλο εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Οἱ Προφῆτες, οἱ Ἀπόστολοι καί οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας πολεμοῦσαν ὅλη τήν ἐσωτερική σημασία τῆς Θρησκείας, πού ἦταν λατρεία σέ ψεύτικους θεούς, καί ταύτιζαν τήν λατρεία στόν ἀληθινό ζώντα Θεό, μέ τόν ὁποῖο ἔχουμε σχέση καί κοινωνία καί αὐτό λέγεται Ἐκκλησία. Στήν Παλαιά Διαθήκη ἡ Ἐκκλησία ἦταν πνευματική, δηλαδή ἦταν μέθεξη τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Κυρίου τῆς Δόξης, τοῦ Γιαχβέ, στήν δέ Καινή Διαθήκη ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ φράση τοῦ Κλήμεντος Ρώμης ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη ἡ Ἐκκλησία ἦταν πνευματική, «πνευματική δέ οὕσα ἐφανερώθη ἐν τῇ σαρκί τοῦ Χριστοῦ».

Τά τελευταῖα χρόνια ἔγινε μεγάλη συζήτηση γιά τό ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι Θρησκεία.

Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Χριστιανισμός δέν εἶναι Θρησκεία, ἀλλά σχέση μέ τόν Θεό ἀναπτύχθηκε κατ' ἀρχάς στούς Προτεστάντες τῆς Ἀμερικῆς, ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, καί γινόταν ἔντονη κριτική στήν Θρησκεία, ὡς προσπάθεια προσέγγισης τοῦ Θεοῦ, ἀπό τούς Προτεστάντες καί ἀπό τόν Κάρλ Μπάρτ. Ἐπειτα, αὕτη ἡ ἰδέα μεταφέρθηκε στήν Ἑλλάδα, ἀπό διαφόρους θεολόγους, ὅπως τόν Χρῆστο Γιανναρά καί τόν Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο, μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας, ἀλλά μέ διαφορετικό σκεπτικό ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὑπέρβαση τῆς Θρησκείας, εἶναι ἐνότητα τοῦ Χριστοῦ μέ τούς Χριστιανούς. Μέ τέτοιες ἀπόψεις θεωρήθηκε ἡ ὑπακοή στούς ἱερούς Κανόνες, στόν πνευματικό πατέρα κλπ. ὡς θρησκευτικό φαινόμενο.

Ὅμως, ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης εἶναι κυρίως ἐκεῖνος πού ἔγραφε καί μίλησε γιά τό θέμα αὐτό μέσα ἀπό τήν προφητική διάσταση, καί τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Εἶδε τό θέμα τῆς Θρησκείας μέσα ἀπό τήν μαγεία, τήν δεισιδαιμονία καί τόν μυστικισμό. Ἡ βάση τῆς νοσηρᾶς θρησκευτικότητας εἶναι ὁ σκοτασμός τοῦ νοῦ, ὅποτε ἀπαιτεῖται ἡ θεραπεία τοῦ σκοτισμένου νοῦ, καί αὐτό γίνεται μέσα στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶναι πνευματικό θεραπευτήριό πού θεραπεύει τόν σκοτισμένο νοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ἀσκητική ζωή (κάθαρση-φωτισμός-θέωση) καί τήν μυστηριακή ζωή (Βάπτισμα, Χρῖσμα, Θεία Εὐχαριστία).

Ἡ θεραπεία τοῦ ἄρρωστου νοῦ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν συμμετοχή τῶν ἀνθρώπων στά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὅποτε, συνδέεται στενά ἡ ἡσυχαστική παράδοση μέ τήν μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Κατά τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδα ἡ Θρησκεία νοεῖται ὡς προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν φαντασία νά προσεγγίσῃ τόν Θεό, καί αὐτό εἶναι ψυχική καί πνευματική ἀσθένεια, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία νοεῖται ὡς θεραπεία τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν φιλαυτία, γιά νά φθάσῃ στήν φιλοθεΐα καί φιλανθρωπία καί νά δέχεται τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ.

Ἐπειτα, κατά τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδα ὁ ἄνθρωπος τῆς Θρησκείας θέλει νά χρησιμοποιήσῃ τόν Θεό γιά νά ἐπιτύχῃ τήν ἀσφάλεια, τήν εὐτυχία, τήν προστασία καί τελικά τόν Παράδεισο, ἐνῶ τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀγωνίζονται μέ τήν ἐνέργεια τῆς θείας Χάριτος νά ἀποκτήσουν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη γιά νά δοῦν τόν Θεό ὡς Φῶς. Μέ αὐτήν τήν ἐννοια ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Χριστός ἐνηνθρώπησε γιά νά μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπό τήν ἀρρώστια τῆς Θρησκείας, δηλαδή ἀπό τόν ἄρρωστο ἐσκοτισμένο νοῦ.

Εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης διαφέρει σαφέστατα καί ὡς πρός τό θέμα αὐτό ἀπό τήν ἐρμηνεία τῶν Προτεστάντων καί ἄλλων ὀρθοδόξων θεολόγων. Δέν εἶναι ἐπιθετικός ἐναντίον τῆς Θρησκείας, ἀλλά τήν ἀντιμετωπίζει μέσα ἀπό τήν πνευματική ἀσθένεια καί θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου στήν Ἐκκλησία, τήν ὁποία ἐκλαμβάνει ὡς πνευματικό θεραπευτήριό.

Αὐτές τίς τρεῖς κατευθύνσεις, δηλαδή τό πέρασμα ἀπό τό ὄν στόν ὄντα, ἀπό τόν ἄσαρκο Κύριο τῆς Δόξης στόν σεσαρκωμένο Χριστό, καί ἀπό τήν Θρησκεία στήν

Ἐκκλησία, πρέπει νά γνωρίζη ὁ θεολόγος καθηγητής γιά νά κάνη οὐσιαστική διδασκαλία σέ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης, διδάσκοντας τήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη, τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία, τήν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, τά Ὁρησκεύματα καί τά σύγχρονα ἐπιτεύγματα. Ἔτσι, θά κάνη τήν διάκριση μεταξύ φιλοσοφίας καί θεολογίας, Ὁρησκείας καί Ἐκκλησίας, καί κατ' ἐπέκταση θεολογίας καί ἐπιστήμης.

2. Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στόν δυτικό κόσμο στίς ἡμέρες μας

Πέραν ἀπό τίς οὐσιαστικές αὐτές διασαφήσεις πού προαναφέρθηκαν, ὁ θεολόγος καθηγητής καί ὅλοι οἱ Κληρικοί καί θεολόγοι πρέπει νά γνωρίζουν καί τήν πραγματικότητα πού ὑπάρχει στόν χῶρο τοῦ δυτικοῦ κόσμου, μέ τίς φιλοσοφικές, ὁρησκευτικές καί θεολογικές κατευθύνσεις-τάσεις. Αὐτό εἶναι σημαντικό, γιατί αὕτη ἡ κατάσταση ἐπηρεάζει σαφέστατα καί τήν δική μας κοινωνία, ἀφοῦ καί ἐμεῖς ἀνήκουμε σέ αὐτόν τόν δυτικό κόσμο, γεωγραφικά, πολιτιστικά, ἀλλά καί ὁρησκευτικά-ἐκκλησιαστικά, καίτοι ἔχουμε τήν δική μας παράδοση, τήν λεγόμενη ἑλληνοχριστιανική. Ἀναφέρομαι στόν «λεγόμενο ἑλληνοχριστιανισμό», γιατί στόν δυτικό κόσμο ὑπάρχει ἡ ἀρχαία ἑλληνική παράδοση πάλι μέ διάφορες μορφές.

Μιλώντας κάπως σχηματικά, ἄν καί ὑπάρχουν διάφορες ἀναμειξεις καί ἐπιρροές στόν δυτικό χῶρο, μποροῦμε νά διακρίνουμε τρεῖς κατευθύνσεις-παραδόσεις, ἥτοι τόν σχολαστικισμό μέ τόν νεοσχολαστικισμό, τούς νεότερους χρόνους ἀπό τόν διαφωτισμό μέχρι τόν ὑπαρξισμό καί τόν ψυχολογισμό, καί τήν μετανεωτερικότητα, πού μερικοί ἀποκαλοῦν ὕστερη νεωτερικότητα.

Θά κάνω μιά σύντομη ἀναδρομή γιά νά ἐντοπίσουμε τό θέμα καί νά δοῦμε σέ ποιοῦ περιβάλλον ὁ θεολόγος καθηγητής καλεῖται νά ὁμιλήσῃ στά παιδιά, ἀλλά καί στούς συναδέλφους του. Καί αὐτό εἶναι σημαντικό, γιατί ὁ θεολόγος καθηγητής ἔχει νά ἀντιμετωπίσῃ καί τούς συναδέλφους του, ἄλλων εἰδικοτήτων, στίς κατ' ἰδίαν συζητήσεις, ἢ ἀκόμη καί μέσα στήν τάξη, πού θά συναντᾷ ἀπό τούς μαθητές του τά ἀποτυπώματα τῆς διδασκαλίας τῶν συναδέλφων του, ἄλλων εἰδικοτήτων.

Κύριο φιλοσοφικό-θεολογικό ρεῦμα στόν δυτικό χῶρο, πού ἐκφράζεται κυρίως ἀπό τήν Ρωμαιοκαθολική θεολογία, τήν λατινική παράδοση, εἶναι **ὁ σχολαστικισμός μέ τήν συνέχειά του τόν νεοσχολαστικισμό.**

Πρόκειται γιά τήν θεολογική κατεύθυνση πού ξεκίνησε ἀπό τόν Ἀνσελμο Καντερβουρίας τόν 11^ο αἰῶνα καί ἔφθασε στόν Θωμᾶ τόν Ἀκινάτη τόν 13^ο αἰῶνα καί ἄνθισε πάλι στόν νεοσχολαστικισμό τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, κατά τόν ὁποῖο ἐπανεφέραν τίς ἀπόψεις τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς φιλοσοφίες τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ὁ σχολαστικισμός καί κατά συνέπεια καί ὁ νεοσχολαστικισμός στηρίζεται στὸν «ἐξεμπλαρισμό» τοῦ Πλάτωνα καί τὸν «ὕλικομορφισμό» τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ μεγαλύτερος σχολαστικός φιλόσοφος, ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, ὅπως φαίνεται στὸ ἔργο του *Summa Theologica*, προσπάθησε νὰ ἐνώση τὸν Πλάτωνα καί τὸν νεοπλατωνισμό, ὅπως ἐνσωματώθηκε στὴν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, μέ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἡ μεθοδός του εἶναι καθαρά λογικοκρατική σέ συνδυασμό μέ τους διαλεκτικούς συλλογισμούς.

Μέ βάση τούς σχολαστικούς θεολόγους ἐγγράφησαν στὴν Δύση πολλά δογματικά ἐγχειρίδια, τὰ ὁποῖα ἐν πολλοῖς ἐπηρέασαν τίς παλαιότερες ὀρθόδοξες Δογματικές καί πέρασαν οἱ ἀπόψεις αὐτές μέσα στὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Τὰ παλαιότερα σχολικά βιβλία τὰ ὁποῖα διάβαζε ἡ γενιά μας εἶχαν ἐπηρεασθῇ ἀπὸ αὐτὴν τὴν σχολαστική θεολογία, πού ταύτιζε τὴν φιλοσοφία μέ τὴν θεολογία, τὴν λογική μέ τὸν νοῦ, τὴν θεολογία μέ τὴν ἐπιστήμη, ἐξέφραζαν, δηλαδή, τὴν μεταφυσική τῶν ἀρχαίων καί νεωτέρων φιλοσόφων-θεολόγων.

Ἕνα ἄλλο μεγάλο φιλοσοφικό καί κοινωνικό ρεῦμα πού ἐπικρατεῖ στὸν δυτικό χῶρο εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ **νεωτερικῶν χρόνων**, πού ἐπηρέασε καί ἐπηρεάζει τὴν νοοτροπία πολλῶν ἀνθρώπων στίς ἡμέρες μας.

Ὅταν μιλοῦμε γιὰ νεωτερικούς χρόνους, ἐννοοῦμε τὴν φιλοσοφικο-θεολογική ἐπανάσταση πού ἐγίνε στὸν δυτικό χῶρο ἐναντίον τῆς σχολαστικῆς θεολογίας-φιλοσοφίας τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Δηλαδή ἡ ταύτιση θεολογίας καί φιλοσοφίας, ἡ σύνδεση τῆς μεταφυσικῆς μέ τὸν φυσικό κόσμο, ἡ ταύτιση ἐπομένως τῆς μεταφυσικῆς θεολογίας μέ τὸ φεουδαλιστικό σύστημα πού ἐκφράστηκε ἀπὸ τὴν σχολαστική μεταφυσική θεολογία, ὁδήγησε σέ μιὰ μεγάλη ἀντίδραση.

Ἔτσι, ἐμφανίσθηκε ἡ Ἀναγέννηση ὡς στροφή στὸν ἄνθρωπο. Ἐκφραστής ἦταν ὁ Πετράρχης (1304-1374), καί ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει ἐμᾶς τούς θεολόγους εἶναι ὅτι δάσκαλος τοῦ Πετράρχη ἦταν ὁ Βαρλαάμ, ὁ ἀντίπαλος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος Βαρλαάμ καταδικάστηκε ἀπὸ τὴν Σύνοδο τοῦ 1341 στὴν Κωνσταντινούπολη ὡς αἰρετικός καί ἔφυγε στὴν Δύση.

Στούς ἀναγεννησιακούς κύκλους μέ τὸν ἀνθρωπισμό καί τὴν ἐλευθερία ἀνδρώθηκαν οἱ Μεταρρυθμιστές, οἱ λεγόμενοι Προτεστάντες, καί ἔκαναν τὴν μεγάλη ἐπανάσταση ἐναντίον τῶν Πατέρων, ἀπέρριψαν τὴν παράδοση, τὴν μεταφυσική, καί ὅλο τὸ σύστημα τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ.

Ἐπειτα, στούς κύκλους τῶν Μεταρρυθμιστῶν ἀνδρώθηκαν οἱ Διαφωτιστές. Ὁ Διαφωτισμός ἐκφράστηκε μέ πολλές μορφές, ἥτοι τὸν Γαλλικό Διαφωτισμό μέ τὸν Ντεκάρτ (1596-1650) καί βασικὴ ἀρχὴ «σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω» (λογικοκρατία), τὸν ἀγγλικό διαφωτισμό, μέ τούς Ντέιβιντ Χιούμ (1711-1776) καί Τζὼν Λόκ (1632-1704), μέ

βασική αρχή «οὐδέν ἐν τῇ νοήσει, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει» (αἰσθησιοκρατία), τὸν ἰταλικό διαφωτισμό μέ πολεμική ἐναντίον τοῦ Πάπα, καί στήν συνέχεια μέ τόν Γερμανικό ἰδεαλισμό, πού στηρίχθηκε στήν ὑπερβατολογική ἀρχή τοῦ Ἑμάνουελ Κάντ (1724-1804), γιά τό νόημα τοῦ ὄντος τοῦ Χάιντεγκερ (1889-1976) (ζάιν καί νταζάιν) καί στήν συνέχεια μέ τόν ὑπαρξισμό τοῦ Ζάν-Πόλ Σάρτ (1905-1980), μέ τήν προτεραιότητα τῆς ὑπαρξης.

Τό σημαντικό πού μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ὅτι οἱ νεωτερικοί χρόνοι συνδέθηκαν μέ τήν ἀπόρριψη τῆς μεταφυσικῆς τοῦ σχολαστικισμοῦ, τήν ἀπόρριψη συγχρόνως τοῦ φεουδαλιστικοῦ συστήματος καί τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν μεταφυσική, ὅποτε ἐμφανίσθηκε ἡ ἀθεΐα, ὁ ἀντιθεϊσμός, ὁ δεῖσμός, ὁ ἀγνωστικισμός.

Ἐκεῖνο πού θεωρῶ ἀξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι οἱ νεώτεροι χρόνοι συνδέθηκαν μέ τήν προσωκρατική φιλοσοφία καί τήν ἐπικούρεια καί στωική φιλοσοφία. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ σχολαστική θεολογία συνδέθηκε μέ τήν κλασσική μεταφυσική (Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Νεοπλατωνικούς) ἡ νεωτερική φιλοσοφία καί ὁ τρόπος ζωῆς συνδέθηκαν μέ τήν προσωκρατική καί τήν ἐπικούρεια φιλοσοφία. Ἐκεῖ στηρίχθηκε ὅχι μόνον ἡ φιλοσοφία, ἀλλά καί ἡ ἐπιστήμη καί ὅλος ὁ τρόπος ζωῆς.

Οἱ ἀπόψεις τῶν διαφόρων ὁμάδων τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἥτοι ἡ ἰωνική φιλοσοφία, ἡ πυθαγόρεια φιλοσοφία, ἡ ἐλεατική φιλοσοφία, οἱ ἀτομικοί φιλόσοφοι, ἡ τελολογική φιλοσοφία, οἱ σοφιστές κυριαρχοῦν σήμερα στόν δυτικό κόσμο, τόσο στήν φιλοσοφία ὅσο καί ὡς κοινωνιολογία, ἀλλά καί στήν θεολογία.

Αὐτό τό βλέπουμε ἔντονα στόν τρόπο τῆς σκέψης, γιά τήν ἀρχή τῶν ὄντων στήν ἴδια τῆς φύση (Ἴωνες φιλόσοφοι), γιά τόν τρόπο διερεύνησης τῶν πραγμάτων πού εἶναι ὁ ὀρθός λόγος, γιά τήν ἀξία τοῦ ἀτόμου, γιά τήν συγκρότηση τοῦ σύμπαντος, ἀφοῦ τό ἄτομο εἶναι τό ὄν, καί ὁ κενός χῶρος μεταξύ τῶν ἀτόμων εἶναι τά μὴ ὄντα (Δημόκριτος), γιά τήν ἀθεΐα, τόν σχετικισμό καί τήν χρησιμοποίηση τῆς ρητορικῆς, ὅπως γιά τό ὅτι «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος εἶναι» (σοφιστές), ὅποτε δέν ὑπάρχει σταθερή καί ἀντικειμενική ἀλήθεια κ.ἄ.

Τό πῶς ἐνδιαφέρον, ὅμως, εἶναι ὅτι ἐκεῖνο πού κυριαρχεῖ στόν δυτικό κόσμο, ὡς τρόπος ζωῆς, εἶναι ἡ ἐπικούρεια φιλοσοφία, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως ἦταν «τό προζύμι τῆς παλαιᾶς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καί τό χελιδόνι τῶν νεωτέρων χρόνων» (Χαράλαμπος Θεοδωρίδης). Οἱ βασικές ἀρχές τῆς ἐπικούρειας φιλοσοφίας εἶναι ὅτι δέν μᾶς ἀπειλεῖ καμμιά θεϊκή δύναμη, ἀφοῦ οἱ θεοί δέν ἀσχολοῦνται μέ τούς ἀνθρώπους· δέν ὑπάρχει ζωή μετά θάνατον· εὐκολα ἀποκτοῦμε ὅ,τι χρειαζόμαστε· κύριος στόχος εἶναι τό «κατ' ἡδονήν ζῆν»· καί ὅτι μποροῦμε νά κάνουμε ὑπομονή σέ ὅ,τι μᾶς κάνει νά ὑποφέρουμε. Εἶναι τό γνωστό «τετραφάρμακον» τοῦ Ἐπικούρου. Αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς ἐπικρατεῖ σήμερα.

Συνέχεια του σχολαστικισμού και των νεωτέρων χρόνων με τόν διαφωτισμό είναι λεγομένη **μετανεωτερικότητα ή ύστερη νεωτερικότητα** που κυριαρχεί στίς ημέρες μας και έπηρεάζει τόν τρόπο σκέψεως και ζωής των σημερινών ανθρώπων.

Ο καθηγητής Ψυχολογίας στην Αμερική Κένεθ Γκέργκεν (1935-) έχει ασχοληθῆ ιδιαίτερος με αυτήν τήν κατάσταση που παρατηρεῖται στίς ημέρες μας. Ανέπτυξε ὅλη αυτήν τήν νοοτροπία τῆς ἐποχῆς μας στό βιβλίο με τίτλο «ὁ κορεσμένος ἑαυτός».

Στό βιβλίο αυτό, μεταξύ των ἄλλων, γίνεται λόγος γιά τό πῶς ἀπό τήν νεωτερικότητα-διαφωτισμό, φθάσαμε στήν μετανεωτερικότητα καί παρουσιάζονται ἐνδιαφέροντα θέματα. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι τά γνωρίσματα πού διέπουν τήν λεγομένη μετανεωτερική ἐποχή. Πρόκειται γιά τρία χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ἥτοι: Πρῶτον «ἡ ἀμφισβήτηση τῆς αὐθεντίας», ὁπότε ἀμφισβητοῦνται ὅλα, δεύτερον «ἡ κατάρρευση τῆς λογικῆς τάξης», ἀφοῦ αὐτό πού θεωρεῖται λογικό γιά τόν ἕνα, γιά τόν ἄλλον εἶναι παράλογο, καί τρίτον «ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀναγνωρίσιμου», ἀφοῦ ὅλα κατασκευάζονται με τρόπο πού νά μήν ἀναγνωρίζονται.

Σέ αυτήν τήν ἀνάλυση πού ἔγινε στήν εἰσήγηση αὐτή φαίνεται ὅλη ἡ προσωκρατική σκέψη τοῦ Πρωταγόρα, καί των ἄλλων σοφιστῶν, ὅπως καί τῆς ἐπικούρειας φιλοσοφίας πού ἐπικρατεῖ σήμερα στόν δυτικό κόσμο.

Τό συμπέρασμα αὐτῆς τῆς σύντομης, ἀλλά περιεκτικῆς ἀνάλυσης τῆς ἐποχῆς στήν ὁποία ζοῦμε, εἶναι ὅτι ὅλη αὐτή ἡ πορεία τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου πρέπει νά εἶναι γνωστή στόν θεολόγο καθηγητή, ἀλλά καί τόν κάθε Κληρικό, ὥστε ἀφ' ἐνός μὲν τό νά ἀποφεύγει τά δύο ἄκρα, τόν ζηλωτισμό καί τόν συγκρητισμό, ἀφ' ἐτέρου δέ νά διαλέγεται με τούς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι διαποτίζονται ἀπό ὅλα αὐτά τά σύγχρονα ρεύματα καί νά παρουσιάζη τήν αὐθεντικότητα τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, δηλαδή τήν προφητική, ἀποστολική καί πατερική παράδοση, σέ διάκριση ἀπό ἄλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

Νά ἐξηγήσω ὅτι δέν διδάσκω στά Σχολεῖα, ἀλλά ὅσες φορές κλήθηκα νά συζητήσω με μαθητές, στίς τάξεις καί γενικά στό ὅλο Σχολεῖο, καί τό κάνω πολλές φορές, στίς ὁποῖες συναντήσεις ἦταν παρόντες καί οἱ καθηγητές ὅλων των εἰδικοτήτων, μέσα ἀπό αὐτήν τήν προοπτική προσπαθῶ νά ἀπαντήσω, με ἀπλό, ὅμως, τρόπο, στίς ἐρωτήσεις πού μοῦ ὑποβάλλονται καί ἔτσι γίνομαι ἀποδεκτός.

Ἐπομένως, ὅλα ὅσα ἀνεφέρθησαν ἔχουν δοκιμασθῆ στίς τάξεις καί γενικά στά Σχολεῖα, καί ὁ λόγος μου ἐν γένει γίνεται ἀποδεκτός, ἀφοῦ ὅλους, καί τούς μαθητές, ἀπασχολοῦν τά θεολογικά, θρησκευτικά, φιλοσοφικά καί ὑπαρξιακά ἐρωτήματα, πού θέλουν συγκροτημένες ἀπαντήσεις.

Εὐχαριστῶ πολύ γιά τήν προσοχή σας.